

Avsnitt 3: "Det moraliska ansvaret – och det formella"

[PROJEKTORLJUD]

[INTROMUSIK]

SPEAKERRÖST: *"om vi kunde finna någon möjlighet att befria marknaden från denna allt igenom tarvliga produkt vore det bra"*

JENS: Hej och välkomna till det tredje avsnittet i vår serie om den svenska filmcensurans historia. Sist gästades vi av Emma Gray Munthe som diskuterade klass, genus och rape and revenge-film med oss. Idag har vi glädjen att presentera en ny gäst, och det är ingen mindre än Gunnel Arrbäck, legendarisk direktör på Biografbyrån i hela 27 år. Med Gunnel ska vi prata om det dagliga arbetet på byrån. Hur kändes det att titta på film, ofta obehaglig sådan, hela dagen och sen kanske få skit för det beslut man fattade? Hur förhåller man sig objektiv till det här arbetet? Är det ens önskvärt?

Idag ska vi även ta upp situationer då kända personer lagt sig i byråns arbete, visste ni t.ex. att Selma Lagerlöf en gång faktiskt fick biografbyrån att ändra sig i ett censurärende? Men att Martin Scorsese klagade men inte lyckades få dem att ändra sig. Slutligen ska vi komma in på filmcensur under krig. Hur kan en spark på en vattenflaska äventyra Sveriges förhållande till främmande makt och hur var det egentligen, var Charlie Chaplins film Diktatorn någonsin förbjuden i Sverige under andra världskriget?

[INTROMUSIKEN]

JOAKIM: Vad tror ni då för det första, går det att vara objektiv i denna typ av arbete som utfördes på byrån?

JENS: Nej Givetvis är det en utopisk tanke att man skulle kunna vara helt objektiv, ett blankt blad. Människor är inga robotar. Frågan är hur mycket av personlig subjektivitet som vägt in och det kan vi bara spekulera i och det har man ju givetvis gjort genom åren, i förra avsnittet pratade vi om filmen *Death weekend*, som ju blev totalförbjuden inte mindre än sju gånger. Där menade ju den ihärdige distributören av filmen att det hela hade utvecklats till en prestigefråga för staten och att man helt enkelt inte kunde ändra sig.

JOAKIM: Sist talade vi också en del om klass och kanske en motsättning mellan fin- och folkkultur där saxen kanske gick hårdare mot det som inte ansågs vara bra eller fin kultur. Vi ställde oss också frågan om huruvida t.ex. våld mot kvinnlig avsändare bedömdes hårdare än om det var manligt våld.

Det är ju svåra frågor men som vi var inne på, nej det går inte att vara helt objektiv och det är inte något konstigt med det. Vi är människor.

HÅKAN: Man ju kanske tänka sig att man hade velat använda sig av AI idag om man skulle vilja få någon sorts objektivitet.

JOAKIM: En upptränad AI som rensade ut det som var olämpligt helt enkelt.

JENS: Man skulle ju dessutom kunna tänka sig att den här AI:n skulle kunna vara upptränad för olika marknader och tilltänkt publik.

HÅKAN: Ja lite dystopiskt också med tanke det är svårt att träna en AI i att vara duktig och objektiv så verkar det ganska oroväckande. Vi skippar det.

Men men, tanken var givetvis att det skulle vara så lite personligt omdöme som möjligt i granskningen. De här censorerna som jobbade. Men i början kanske man var lite mer ärlig i sitt omdöme, det fastställdes att filmen var olämplig och skulle censureras eller förbjudas. Detta försvann dock ganska snabbt från de här granskningskorterna. Kanske var det ett sätt att framstå som mer seriös i sitt arbete.

JENS: Alltså de här personliga omdömena som finns.

HÅKAN: Ja precis. Jag ska inte säga "uselt", för det var väl det som stod på stolpaffischerna men det kunde ju stå "olämpligt".

JENS: Ja det kunde ju stå att filmen, den var inte "bra" helt enkelt. Den uppenbara subjektiviteten som fanns i Biografbyråns arbete var dock inte bortblåst ändå. Jag har ett exempel här och det är från 1981 när en censor blir intervjuad om filmen *Jakten på den försvunna skatten*, då kommenterar den här censorn så här att "ja vi skulle vilja klippa bort en del, den handlar ju inte om något och därför känns våldet onödigt och omotiverat". Då invände journalisten Mats Olsson och liknade den vid en oskyldig matinéfilm varpå censorn svarade "tja, den är svår att ta på allvar eftersom den inte handlar om något.". Det är omöjligt att inte reagera lite på hur han uttryckte sig där, visst handlar filmen om något?

HÅKAN: Man kan ha svårt för fantastiken i det hela men ramhandlingen att nazisterna försöker få tag i den där heliga arken för att dominera världen är ju uppenbar.

JENS: Ja det är ju en handling i alla fall, sen kan man ju tycka vad man vill om den. att Ja alltså, Personligen tycker jag att handlingen i den första filmen om Indiana Jones är jättebra. Men det är, och det erkänner jag direkt, en högst subjektiv åsikt.

[LJUDKLIPP JAKTEN PÅ DEN FÖRSVUNNA SKATTEN]

JOAKIM: 1954 hade man inrättat ett filmgranskningsråd som biografbyrån skulle vända sig till i svåra censurfall och om det var tänkt att en film skulle förbjudas helt.

HÅKAN: Som en slags referensgrupp i princip.

JOAKIM: Ja och det var ju av en bra anledning. Detta råd kunde ibland uttrycka på ett sätt som i alla fall hintar om att man inte var helt objektiva, kanske hade rådet möjligen mer utrymme för personliga åsikter. Tittar man i arkivet som handlar just om filmgranskningsrådet så kan man läsa om när rådet 1955 diskuterade filmen *De sköna synderskorna*. En fransk komedi som absolut kan säga var spekulativ med lättklädda kvinnor osv men det är ju ingen rent pornografisk film. Följande diskussion utspelades när rådet sett filmen, jag citerar "redan vid vår första genomgång av denna film sa jag att vi knappast kan finna någon laglig möjlighet att stoppa den. Men om vi kunde finna någon möjlighet att befria marknaden från denna allt igenom tarvliga produkt vore det bra". De andra i rådet stämmer in och kallar den "rekord i lystenhet". Och med det här menar man vill klippa den så att den i princip bli osebar, att klippen gjort den helt omöjlig att se med nån slags behållning och att den då inte går upp. Det måste man ju ändå anse vara ytterst subjektivt. Oavsett så godkände byrån filmen för 15 års.

HÅKAN: Vid ett tillfälle så granskade rådet en film utan att fått det som uppdrag av byrån. Det rörde filmen *Exorcisten* som man valde att se just på grund av den mediala uppmärksamheten kring den. Det var ju väldiga skrivelser om den. Och denna oömsämliga granskning gjorde att rådet faktiskt rekommenderade att det krävdes psykologisk, eller möjligen psykiatrisk, expertis för att avgöra om denna kunde gå upp. Man ansåg att den kunde ha skadlig effekt på känsliga personer.

JENS: Det sägs ju att folk spydde i biograferna. Vet inte hur pass väl dessa rykten stämmer.

HÅKAN: det var ju i alla fall gott om demonstrationer mot filmen från olika kristna grupper.

JENS: Sânt kan ju också fungera som reklam för filmen.

HÅKAN: Ja, det gjorde det ju definitivt.

JENS: Ett fall som jag verkligen gillar är 1979, som också råkar vara en av mina favoritfilmer, *Halloween*. Denna ville rådet totalförbjuda *Halloween* trots att de, och det här framgår alltså av mötesanteckningar, inser att den inte strider mot biografafförordningen. Men man ansåg alltså ändå att filmen skulle förbjudas, eftersom de ansåg att filmen "präglades av kall spekulativ i fördomar inför mental sjukdom".

HÅKAN: Ord och inga visor. Hur som helst godkände byrån *Halloween* då, eller *Alla helgons blodiga natt* på svenska, som 15-årsfilm efter ett klipp. Man gjorde ett kort och ganska standard-artat klipp för att få bort lite knivvåld.

JENS: Det är när Michael Myers hänger upp en tonåring på väggen. Det är ju väldigt mycket grafiskt våld som är kvar i filmen.

[LJUDKLIPP FRÅN THE WARRIORS]

JOAKIM: Vid ungefär samma tid som *Halloween* var aktuell så hade man fått i uppdrag att återgranska en annan känd film som ju idag anses vara en riktigt kultklassiker, nämligen *The Warriors*. Från 1979. Den hade totalförbudits två månader tidigare och det beslutet hade överklagats och till slut hamnat på regeringens bord. Här tyckte faktiskt rådet att filmen kunde godkännas eftersom den ansågs vara tekniskt välgjord, driva en konsekvent linje och ha en moralisk dimension. Man menade även att den kunde fungera som en "varningssignal".

JENS: Till vem då kan man ju undra?

HÅKAN: Ungdomar på glid?

JENS: Eller till de styrande?

HÅKAN: Vi kanske ska utveckla det här med överklaganden. En missnöjd distributör kunde alltså överklaga besluten och ibland funkade det och ibland inte. Vi har ju hört historien om *Death weekend* tidigare. Men man klippte i Bond-filmen *Moonraker* och det överklagades och hamnade på regeringens bord och där bestämde man att klippen skulle återinsättas i filmen.

JENS: Men hur gick det till för *The Warriors* då?

JOAKIM: Ja det visade kanske lite på en viss inkonsekvens. Filmen förbjuds, det blir rabalder i media och överklagande, sen godkänns den HELT utan klipp. Detta var en film som hade fått väldigt mycket uppmärksamhet i media och efter att den godkännts så höll Folkpartiets Per Almark, som ofta uttalade sig i censurfrågor och som var motståndare till systemet med censur, ett brandtal på en biograf i Stockholm. Något tillspetsat menade Per Almark att filmcensurerarna var "intill medvetlöshet likgiltiga för filmen som konst".

JENS: Vi pratade tidigare om att distributören till *Death weekend* menat att det fanns principiell grund till att staten inte kunde ändra sig vad gällde just hans film, kan det ha gällt andra filmer? Var det även ett principiellt beslut som gjorde att *Bröderna lejonhjärta*, trots att en ny åldersgräns införts, fick en elvaårsgräns? Filmen blev i alla händelser barnförbjuden. Dåvarande utbildningsministern, Folkpartiets Jan-Erik Wikström, drev snabbt igenom en ny lag

JOAKIM: Det vi kallar för "Lex Lejonhjärta"?

JENS: Ja precis, Lex lejonhjärta kallas lagen. Från den 1 januari 1978 fanns en 7-årsgräns. Filmen lämnades in på nytt av filmbolaget men byrån var helt kallsinnig, det var 11-årsgräns som gällde.

[INTROMUSIKEN]

JENS: Nu är det dags att ringa upp vår gäst Gunnel Arrbäck

[LJUD RINGSIGNAL]

JENS: Hej Gunnel, för oss filmintresserade behöver du nog ingen närmare presentation men för de lyssnare som inte vet, du var chef över Statens Biografbyrå mellan åren 1981 och 2007. Ganska många år?

GUNNEL: Ja det är det.

JENS: Är som dessutom många gånger blev dramatiska. Men vi är oerhört tacksamma för att du vill vara med här idag. Hur kom du in på filmcensursbanan? Har du någon slags bakgrund inom filmen? Intresse av film?

GUNNEL: Nej det hade jag inte direkt, jag har alltid varit intresserad av film men det var såhär enkelt att jag hade varit kommunalråd i Uppsala några år och så slutade jag och då ringde jag runt till alla jag kände i mitt nätverk och sa "jag är ledig nu". Den som nappade på det var dåvarande kulturminister Jan Erik Wikström, han frågade mig om jag ville bli chef för filmcensuren. Det var innan man började utlysa såna här tjänster. Det var handplockning.

JENS: Just det, för numer är det ju en helt annan process när man tillsätter en direktör.

GUNNEL: O ja, men det här var ju i början av 80-talet och då gick det lite lättfärdigare till. Han frågade mig och jag tackade ja för det lät intressant och jag har alltid varit intresserad av film som sagt så det var inget svårt val.

JENS: Vad kul. Hade du någon slags tanke om vad jobbet skulle innebära?

GUNNEL: Egentligen inte, men det lät spännande.

JENS: Det förstår jag, jag hade också hoppat på om jag hade fått chansen. Vi pratade litegrann om hur ni arbetade på byrån, hur så en vanlig arbetsdag ut? Träffades ni på morgonen och gick igenom vilka filmer ni skulle titta på? Satt ni och pratade film på fikaten? Hur såg det ut en dag på jobbet?

GUNNEL: För min del, jag var censor på halvtid och direktör på halvtid så jag sysslade med en del administration. Alla de censorer som vi hade arbetade halvtid. Så de kom bara in delar av dagen och

vi hade en ordning där en av censorerna, som sedermera blev biträdande direktör, gjorde iordning en lista på vilka filmer vi skulle se så fick inte välja.

JENS: Okej, jag tänkte precis komma till det. Om det fanns någon inofficiell indelning.

GUNNEL: Inledningsvis fanns det, men det fanns när den här Erik tog hand om ruljangsen. Han var en mycket noggrann byråkrat så att han bestämde vilka filmer vem skulle se.

JENS: Det låter som ett rättvist upplägg ändå.

GUNNEL: Javisst.

JENS: Men kunde det vara så att du eller någon annan kom till arbetsplatsen någon dag och kände så här att "ånej idag fick jag den här filmen, det var inte riktigt vad jag hoppats på en måndagsmorgon".

GUNNEL: Nej, vi tog ganska plikttroget på det där jobbet. Och det var ingen som gnölade vad jag kan erinra mig.

JENS: Fanns ingen möjlighet att slippa undan om man kanske hade en dålig dag av

Någon anledning.

GUNNEL: Nej det var faktiskt aldrig aktuellt. Det var ingen som klagade hos mig över att de hade dåliga dagar.

JENS: Nej, en pliktkänsla. Har du någon gång själv tänkt att "nä den här filmen, jag fixar bara inte detta".

GUNNEL: Nej det har jag faktiskt aldrig gjort.

JENS: Hur många var ni som arbetade på biografbyrån? Förutom censorer, vilka var ni mer, jag antar att det var en del annan personal också.

GUNNEL: Ja vi var väl ungefär ett dussin personer och det var fyra censorer, fem med mig då, och sen var det en handfull administrativ personal.

JENS: Jag upplever det såhär, tidigare under historien, långt innan du började så var personalen kanske lite mer öppen med sin subjektivitet. Det känns som att ni frigjorde er litegrann från det här, ni blev bättre på att vara objektiva. Var detta något ni diskuterade internt?

GUNNEL: Ja det gjorde vi faktiskt. Det här gällde framförallt censorerna, de hade väldigt subjektiva kommentarer till filmerna de hade sett och det infördes på de här officiella korten så att säga. Det var ingen hemlighet men det där tyckte vi var ganska olämpligt och väldigt löjligt så att under min tid så förekom inget sånt.

JENS: Jag tänker på när ni fick nya medarbetare, hur introducerades dessa? Kan man lära sig att bli objektiv?

GUNNEL: nej det tror jag inte att man kan, ens känslor finns ju alltid med men när man gör jobbet så ska man ha korrekt dokumentation utan några känsloutbrott och så. Jag talade om vilket lagrum som gällde och hur praxis hade varit med att tolka lagrummet. Sen fick de ge sig in i jobbet bara. Jag försökte hjälpa till om de var lite rådvilla eller så. Men de stod ganska på egna ben faktiskt.

JENS: Jag tänker på, nu är ju det en del av chefsrollen, men det känns som att du ganska ofta fick stå till försvar för ert arbete. Det känns som att du aldrig var rädd att ta en debatt. Blev ni ansatta utifrån, eller det vet jag att ni blev, men hur kändes snarare att bli ansatt utifrån på det sättet som ni blev?

GUNNEL: Jag har aldrig varit rädd för debatter. Jag har ju också ett politiskt förflutet så där ingick det och ja det var väl en och annan i allmänheten som gnölade men de gnölade åt olika håll så att säga, att vi ingrep för mycket eller att vi ingrep för lite. Så det tog jag ganska lätt på.

JENS: Apropå arbetsplatsen, det känns som att folk generellt sett stannade ganska länge på arbetsplatsen? Alltså på biografbyrån. Vilket får mig att tänka, var det en bra grupp att arbeta i?

GUNNEL: Ja det var det fast där finns en krumelur. När jag började, de censorer som fanns då, de hade suttit i evigheter. Men under något skede, jag tror att det var under den period då Marita Ulvskog var kulturminister, så infördes en regel att en censor bara fick sitta två mandatperioder. Skälet tycker jag personligen var lite lustigt, det angavs att censorer kunde bli avtrubbade av sitt jobb.

JENS: ah ok. Alltså att man kunde bli utsatt för alldeles för mycket då.

GUNNEL: Ja, helt enkelt tappa känslan för saker och ting. Det där har jag aldrig trott på.

JENS: Det låter lite konstigt.

GUNNEL: Det innebar att det blev större rotation på censorerna efter det regeringsbeslutet.

JENS: Blev det svårare för er att arbeta eller?

GUNNEL: Nej, det var bara det att engagemanget blev tidsbegränsat. Så man fick sitta två gånger fyra år. Sen var det slut.

JENS: Vi pratade lite om allmänheten också, ur den reagerade på detta. Jag är lite för ung för att ha gjort det själv men jag vet att det var många människor som kom upp till er för att kolla på klipp. Alltså begärde ut de här allmänna handlingarna som klippen utgjorde. Vilka var det som kom upp? Var det journalister eller var det ungdomar som ville titta på skräckscener?

GUNNEL: Ja det var lite blandat, så väldigt mycket ungdomar kan jag inte minnas att det var.

JENS: Apropå kontakten med allmänheten, lite allvarligare, vi har sett hotbrev i arkivet. Ni som fick myndighet fick motta hot. Händes det någon gång under dina år att du var med om några konkreta hot på plats?

GUNNEL: Egentligen inte och jag har inte lagt så stor vikt vid det där men jag minns att vid ett tillfälle så polisanmälde vi nåt sånt här hot. Om det var personligt eller skriftligt minns jag inte men vi anmälde det till polisen för ordningens skull.

JENS: Det är fullt rimligt. Vi har ju sett denna anmälan, polisanmälan finns i arkivet. Vi har läst den. Det var såhär, något videomagasin som, skämtsamt förvisso, uppmanade läsare att skicka hot. Och då var det någon som tog det på lite stort allvar kanske.

GUNNEL: Jaha, sånt förekom även på den tiden.

JENS: Om man ska döma av innehållet i brevet så var det nog en ganska ung person, som kanske inte riktigt förstod allvaret i det hela. Hur tyckte du att det fungerade med relationen till filmbranschen? Vi har ju sett många brev, dels privatpersoner som kanske inte fått se sin favoritfilm, men också korrespondens med filmproducenter och distributörer.

GUNNEL: Vi har haft mycket goda relationer med filmbranschen vill jag säga under hela tiden egentligen. Vi har haft några direkta kontroverser men de har varit ganska få till antalet. Men i övrigt, vi har haft väldigt goda relationer med filmbranschen.

JENS: Det var ett samarbete som fungerade?

GUNNEL: Ja absolut.

JENS: Häromdagen tittade jag på en intervju på SVT öppet arkiv där Gustaf Lindenbaum (tidigare censor), där han pratar om att man tagit hjälp av en expertis. I detta fall på droger. Det gällde filmen *Vi barn från Bahnhof Zoo*. Händes det i andra fall att man inhämtade åsikter från utomstående expertis på olika områden.

GUNNEL: Nej egentligen inte. Vi hade ju det här filmgranskningsrådet, som var vårt rådgivande organ men de var inte experter, de var snarare allmänhetens företrädare eller vad man ska säga.

JENS: En slags kontrollinstans kanske?

GUNNEL: Ja just det. De avgjorde ju inga ärenden men vi rådfrågade dem med jämna mellanrum.

JENS: Sen tänkte jag höra lite hur du känner efter alla dina år. Man kan ju titta på vad som har klippts bort i filmer, ett litet, litet klipp i en två timmar lång film, förändrar det verkligen filmens våldsamma karaktär? Har du funderat på det.

GUNNEL: Nej det är klart att man kan ifrågasätta det. Vi klippte höjdpunkter av våld framförallt. Det var det vi sysslade med, men å andra sidan, och det kan jag ju berätta för dig i förtroende, att av alla de filmer som jag var med om att förbjuda under mina år så är det en som har blivit min absoluta favorit. Den förbjöds, tror jag, sex gånger och släpptes efter klippning av distributören den sjunde gången eller nåt sånt.

JENS: Jag misstänker vilken film du ska komma till.

GUNNEL: Säg det!

JENS: *Death Weekend*, kan det vara den.

GUNNEL: Exakt! Exakt så var det. Jag tycker faktiskt att det är en ganska bra film.

JENS: Jag har sett den nyligen också för första gången. Jag tycker också att den har ett värde. Förra avsnittet så hade i besök av Emma Grey Munthe och vi pratade en hel del om den här filmen och kanske om de feministiska tendenser som finns i filmen, man kan ju naturligtvis läsa in lite vad som helst men vi hade rätt bra samtal om filmen. Jag håller med dig, jag tycker att det är en bra film, obehaglig men bra.

GUNNEL: Det intressanta i den situationen var den diskussion som jag hade i Aftonbladet med Jan Guillou. Som inte bara menade det var en feministisk film, han menade att den var politisk. Alltså att vårt förbud var politiskt motiverat. Med hänvisning till en underdog som klipper till en ondskefull förövare. Det var hans tolkning.

JENS: Jag har faktiskt tagit del av den här ordväxlingen som ni hade. Det var ju så att den här distributören, jag minns inte hans namn, han har sammanställt ett material och skickat in det som en handling till Biografbyrån så det materialet finns också i arkivet.

I arkivet finns det brevväxlingar från din roll som direktör. Bland annat mycket brevväxlingar med journalister, många är kritiska. Ibland, inte alltid, men ibland har de en raljerande och ironisk ton. Var folk elaka eller Förminskande?

GUNNEL: Nej det kan jag inte säga generellt. Jag är som sagt ganska debattglad och har inga problem med såna här smärre konflikter.

JENS: Du tog det inte personligt.

GUNNEL: Nej det har jag aldrig gjort.

JENS: Folk generellt, kunde förstå din roll i det hela?

GUNNEL: Ja det är klart de gjorde. Det var ju bestämt av Riksdagen att vi skulle ha censur och så länge den fanns var det ju ok att vi hade den naturligtvis, sen fick ju folk klaga om de ville men det hade ingen särskild inverkan på mig.

JENS: Det är ganska imponerande för jag känner så här, hur ni än gjorde så fick ni ju skit. Om ni klippte för mycket då blev vissa personer arga och klippte ni för lite så kanske Hem och skola kom. Sånt kan ju vara svårt att förhålla sig till.

GUNNEL: Nej jag tycker inte det. Om man är utsedd av regeringen till en statlig tjänst som innebär ett visst ansvar så vet man ju att det innebär att man ska ta ansvaret. Inte gå och gräma sig över vartenda skällsord som kommer. Det har jag tagit ganska kallt faktiskt.

JENS: Apropå den här kontakten med journalister och allmänheten, kände du någonsin att du behandlades annorlunda för att du är kvinna. Ungefär "du är mamma själv, hur kan du utsätta våra barn för sånt här?". Förekom sånt?

GUNNEL: Nej det har jag aldrig känt. I mitt övriga liv har jag ganska ofta varit så att säga första kvinna på någon post och det har aldrig rört mig i ryggen. Jag har aldrig upplevt något obehag av det.

JENS: Det känns ju bra ändå.

GUNNEL: Ja det gör det.

JENS: Vad har du för förhållande till film idag? Ser du mycket film?

GUNNEL: Ja, jag är lite rörelsehindrad just nu så jag tillbringar ganska mycket tid framför Tv:n. Jag har just sett *Mamma Mia!*

JENS: Den har jag inte sett, jag känner till den. Var den bra?

GUNNEL: Ja, det är den.

JENS: Tack så hemskt mycket Gunnel för att vi fick prata med dig.

GUNNEL: Tack ska du ha själv, hej då!

JENS: Hej då, tack!

[INTROMUSIK]

JOAKIM: Wow! Gunnel Arrbäck alltså. Otroligt roligt att äntligen få höra denna legend. Men för att gå vidare då, alltså många vet ju hur det kändes att som publik drabbas av filmcensur och sådär. Men hur kände egentligen filmskaparna som fick sina verk klippta?

HÅKAN: Alltså, många av de här filmerna som censurerades eller klipptes eller förbjöds. Det skedde ju säkert utan att upphovspersonen överhuvudtaget fick reda på det i och med att det var importerad film. Men värre var det ju med distributören eller den som köpt in filmen till Sverige, för de hade ju investerat pengar i det och ville ju visa den för att tjäna in pengarna.

JENS: Precis och alltså jag vet att under vissa perioder, åtminstone fanns det här under 1930-talet, var det ofta så att man hade skrivit in en "censurklausul" i köpekontrakten. När en svensk distributör köpt in en film från utlandet för svensk visning så hade man en sån här klausul.

HÅKAN: Så om den blev totalförbjuden, så löstes den ut och köpet kunde typ annulleras?

JENS: Precis.

JOAKIM: En känd regissör som personligen kontaktade byrån när det bestämdes om omfattande klipp i hans filmer det var Martin Scorsese.

HÅKAN: Jo Scorsese var väl den sista regissören i Sverige som fick sina verk klippta också?

JOAKIM: Precis

HÅKAN: Eller censurerade.

JOAKIM: Ja och många säkert till att han kontaktade byrån och sådär för det är som vida känt i filmintresserade kretsar och så. Men det finns ju faktiskt fler kända personer som genom åren har kontaktat byrån med åsikter om deras arbete och sådär. Har vi Jens något exempel på det här?

JENS: Mm, 1925 då skulle byrån klippa i filmen *Ingmarsarvet* som är baserad på en bok av Selma Lagerlöf. Och då reagerade Selma Lagerlöf mot den här censureringen. Och byrån ändrade sig faktiskt för man hade så stor respekt för Lagerlöf helt enkelt. Och censurchefen Gunnar Bjurman sa då såhär att citat: "Vad som härvid bestämt oss är endast och allenast dr Lagerlöfs eget uttalande i saken. Ingen av oss delar hennes åsikt att uteslutandet av ifrågavarande ruskiga detaljer skulle göra skeppsbrottet 'utan egentlig mening' men då hon synes ikläda sig det moraliska ansvaret, ha vi av just denna grund ansett oss kunna ikläda oss det formella."

HÅKAN: Haha, respekt för den uppburna författarinnan verkar det som.

JOAKIM: Ja verkligen, hon hade ju en otroligt hög ställning.

HÅKAN: Vi har också Brev från Vilhelm Moberg till chefen för Biografbyrån med anledning av ingripanden då mot filmen *Gläd dig i din ungdom* som är baserad på en roman av Moberg med namn *Sänkt sedebetyg*. Och där var det faktiskt så att regissören då, en Per Lindberg hade låtit chefen för Statens Biografbyrå läsa själva manus innan inspelningen då för att få förhandsbesked om vilka partier som kunde tänkas bli känsliga vid den senare bedömning då.

JOAKIM: Ja det var ju någonting nytt att Biografbyrån fick ge råd till regissören om vad de skulle tas bort? I retrospekt kanske det inte är så dumt med tanke på hur dyrt det är att spela in film.

HÅKAN: Ja det är dyrt men samtidigt känns det ju som ett läskigt ingripande i den konstnärliga yttrandefriheten. Men man förstår ju det praktiska i det.

JOAKIM: Ja man kan ju förstå att de ville ha den inputen på något sätt.

HÅKAN: Ja visst vi vet i varje fall inte riktigt hur själva diskussionerna kring manus gick och vad man faktiskt tog bort redan på manusstadiet då. Men däremot på censurkortet då så står det då "Klippt en mindre del av kärleksscener i akt III och IV". Det är ju ganska standard-artat egentligen från den tiden. Och de här ingripande då mot den här filmen då de uppmärksammades ganska mycket i pressen och Moberg gav sig in i debatten med ett förslag om att "det i filmcensorerens krets borde finnas personer som företräder inte bara pedagogiska utan även rent konstnärliga synpunkter." Vilken kanske känns som en tråd som sedan ledde vidare till det här Per Ahlmarksuttalandet.

JOAKIM: Ja det är en tydlig tråd där emellan.

HÅKAN: Ja det lite mindre diplomatiska uttalandet.

JOAKIM: Ja verkligen. Om vi ska gå tillbaka till Martin Scorsese då. Han var alltså den regissör som blev den sista att se sin film klippt inför svensk biografvisning. Och det var när Biografbyrån 1995 ansåg att filmen *Casino* krävde censur. Och tre år tidigare hade hans film *Cape Fear* blivit föremål för en ordväxling mellan myndigheten och regissören.

[LJUDKLIPP *CAPE FEAR*]

JOAKIM: När biografbyrån ansåg att *Cape Fear* inte kunde visas offentligt i Sverige utan att en våldtäktsscen klipptes ned skrev Martin Scorsese ett brev till byrån.

JENS: Är det scenen med kinden?

JOAKIM: Precis. Och där beklagade ju han censureringen helt enkelt. Och han menade ju också att om det värsta våldet klipptes bort skulle det medföra att förståelsen av den hänsynslöse förövaren, som ju då gestaltas av Robert De Niro, att den blev ofullständig och att det skulle göra våldet mer rumsrent eller att man på något sätt berättigade hans handlade. Eller att han som karaktär blev mer sympatisk än vad det var tänkt på något sätt.

JENS: Precis och vi har ju pratat om *Sökarna* tidigare och vad gäller den filmen, jag vill inte jämföra filmerna i övrigt så på något sätt.

JOAKIM: Båda är fantastiska.

JENS: Båda är visst högt stående verk det där, men det fördes liknande tankar om den. För många menade att den här filmen faktiskt speglade ett våld som finns i vissa tonåringars vardag, eller fanns då 1993 som när den här filmen kom, och menade då att om man tog bort det grövsta våldet så gör man karaktärerna lite mer "likeable" eller hur man ska uttrycka det. Medans då andra som exempelvis Kds-politikern Cathrine Pålsson och hon menade att filmen var klart förråande och att den t o m inte borde ha fått spelats in. Hon menade att det fanns en fara för skådespelarnas hälsa helt enkelt.

JOAKIM: Arbetsmiljöproblem.

JENS: Ja arbetsmiljöproblem. Och då tror jag inte hon menade fysiskt, hon menade att man skulle må så dåligt som skådespelare att spela in sådant här.

JOAKIM: Mm, Torsten Flinck har haft det ganska tufft genom åren så att det kan ju kanske ha med det här att göra.

HÅKAN: Ja jag funderade just på det där med att spela alkoholist eller narkoman måste ju vara ännu farligare då.

JOAKIM: Ja livsfarligt.

JENS: Ja hon kanske var något på spåren där jag vet inte.

HÅKAN: Ja hur som helst, det här ingripandet man kom att göra kom att kallats för att hamna i ett "cape fear-läge" Helt enkelt: kunde man klippa bort något utan att förändra karaktären på filmen för mycket eller karaktären på personerna.

JENS: Alltså att göra ett enda litet, litet klipp.

HÅKAN: Precis, och hur mycket förändrade det egentligen dess förråande karaktär?

JOAKIM: Angående Casino då, så fick han inte rätt mot byrån och I stället gick man på censurlinjen. Och då överklagade Scorsese till högre instans, men även där så förlorade han. Och ett tag så var det faktiskt oklart om Casino över huvud taget skulle gå upp i Sverige för att, jamen Scorsese ställde sig emot det helt enkelt. Men till slut så beslöt man då att den skulle visas för en svensk publik. Men då att man lagt in en skylt eller en disclaimer innan filmen började där Scorsese tyckte att det var, amen sorgligt eller att det hade gjorts ett ingrepp i hans konstnärliga verk på något sätt. Ganska intressant.

HÅKAN: Bara för att vara lite konträr då. Har vi något exempel på när folk ville att man skulle göra ingrepp i deras egen film eller deras egna verk?

JENS: Ja alltså, nej precis det tillhör verkligen inte vanligheterna att filmskapare eller för den delen skådisar uttryckligen B E R byrån att man ska bli bortklippt i en film. Men i arkivet har jag faktiskt hittat ett undantag. Och det är den norska skådespelerskan Sonja Wigert som skriver till byrån och vill bli bortklippt ur filmen *Eli Sjurdotter*. Det handlar om scener när hon går ner i älven för att bada och när hon bärs upp ur älven. Och faktum är att byrån de klippte de här scenerna sen ändå.

HÅKAN: När var det här ungefär då?

JENS: Det var 1938.

HÅKAN: 1938, jaja okej. Det låter ju som scener som skulle klippts bort oavsett om man hade bett om det eller inte.

JENS: Precis, dåtida praxis sa ju att man klippte bort sånt.

JOAKIM: De här scenerna finns faktiskt på Youtube tror jag. Och de är ju otroligt oskyldiga med dagens ögon.

JENS: Men en scen beskrivs som "den gamles vällustiga stirrande på henne". Ja det kan man ju säga vad man vill om. Men den här Wigert då, Sonja, hon var kanske inte så jättekänd för de flesta. Men hon kom att bli ganska känd i vårt grannland. Men inte som skådespelerska utan som hon var faktiskt spion under andra världskriget. Spännande.

JOAKIM: Ja verkligen.

JENS: Hon levde ett dubbelliv som spion, samarbetade med den norska motståndsrörelsen, under täcknamnet "Bill" och hon hade uppdrag av den svenska generalstaben. Lyckades bland annat lura Josef Terboven, som var tysk rikskommisarie, det vill säga högsta höns förmodligen i det ockuperade Norge, och hon gav svenskar upplysningar som avslöjade flera Gestapoagenter i Sverige, bland annat deras högsta chef. Men det här är ju en rafflande och spännande historia. Som dock utspelar sig utanför vita duken.

HÅKAN: Kanske borde bli film om det inte filmatiserats.

JENS: Ja precis, råspännande. Men på vita duken under världskrigen så utspelades en hel däremot såklart, både ren propaganda och dokumentära krigsskildringar. och som neutralt land var det naturligtvis jätteviktigt att inte stöta sig med någon va de krigförande parterna

[INTROMUSIKEN]

JOAKIM: Vi har ju tidigare utlovat att vi ska ta upp huruvida Charlie Chaplins Diktatorn var förbjuden i Sverige under andra världskriget. Och ni ska snart så klart få svaret på den frågan men det var alltså så att det fanns ett kriterium för att censurera film som hade med Sveriges förhållande till främmande makt att göra. För i samband med utbrottet av första världskriget

JENS: 1914 typ.

JOAKIM: Ja, precis. Då tillkom en ny bestämmelse i biografförordningen. Denna gjorde att det inte gick att visa filmer som kunde äventyra Sveriges förhållande till främmande makt. Under krigsåren, Alltså under Första världskriget 1914 till 1918 så förbjöd byrån 17 filmer med hänvisning till just den här nya utrikespolitiska censurnormen som kan man kalla det. Huvuddelen av de här filmerna de hade med kriget att göra på något sätt, alltså ett spiontema eller liknande.

JENS: Alltså vi pratar om dramatiserade filmer då?

JOAKIM: Ja, exakt.

HÅKAN: Och de här spionfilmerna, de innehöll ju ofta något rafflande eller agentscener eller våldsinslag så det är fullt möjligt att de hade förbjudits ändå på grund av raffel och spänning och våld inte var populärt hos byrån.

JOAKIM: Ja, på grund av andra kriterier.

HÅKAN: Populärt hos publiken men inte populärt hos Byrån.

JOAKIM: Nej, och allt förbjöds inte, man kunde ju klippa också filmen och under den här tiden var ju filmen också stum så då var det ganska enkelt att till exempel byta ut bildtexter. Och detta gjorde man ju oftast för att ta bort de här propagandaliknande karaktärerna som en film kunde ha.

JENS: Just det, man bara byter ut textremsorna?

JOAKIM: Ja.

JENS: Ja, det är smart. Men vad det gäller själva bilderna tog man också bort sådant som beskyllningar från den ena sidan mot den andra det vill säga man påstår att de andra gör sig skyldiga

till övergrepp mot civilbefolkningen osv. eller nedsättande bilder och karikatyrer mot den andra sidan, mot dess ledare och politiker. Första världskriget tog slut och världen kunde andas ut i ungefär tjugo år tills det var dags igen. Utbrottet av det andra världskriget innebar än en gång att det kom film till Sverige som var tvungen att censureras med hänvisning till den här vinklade karaktären de här filmerna ansågs ha. Redan i september 1939, det vill säga bara några dagar in i kriget, då klippte man bort bilder från den inledande konflikten mellan Polen och Tyskland. Bland annat bilder som visar "hur polska riksvapnet avlägsnas och kastas ner".

HÅKAN: Ja, vanvördnad av nationella symboler var känsligt och utgick oftast, även i journalfilmer och inte bara i dramatiserade spänningsfilmer. Nedfallna symboler och flaggor som man råkat trampa på och sådant – bort med det! Biografbyrån rådgjorde ibland med Statens informationsstyrelse. Statens informationsstyrelse var ju någonting man tillsatte under kriget för att man skulle kontrollera hur informationen flödade i samhället så att den inte orsakade skada i förhållande till främmande makt till exempel.

JENS: Censuren av film både dramafilmer och journalfilmer, skulle givetvis spegla den svenska neutraliteten men tittar man på censorernas kommentarer så hittar man ibland laddade ord och värderingar. Till exempel när kriget kom nära under vinterkriget i Finland - då fick man visa bilder som visade "sovjetiska våldsdåd i Finland" och man pratade också om Sovjetunionen som "frihetens och demokratins fiende". Vilket givetvis inte är helt inte helt neutralt, men kanske ändå inte så konstigt när det drabbade vårt grannland på det sättet.

HÅKAN: Att visa tysk aggression eller kanske tala om det, det gick inte ännu i början av kriget an. Smädelse eller karikatyrer av Adolf Hitler klipptes konstant bort till exempel. Kalle Anka-filmen *Der Fuehrers Face*, som av censuren beskrivs som, och jag citerar, "Kalle Anka på äventyr i det nationalsocialistiska Tyskland", den förbjöds i sin helhet. Och det är ju en alldeles lysande propagandafilm som är väldigt underhållande. Och anti-nazistisk förstås. Jag tror den vann en Oscar också.

JOAKIM: Det är en fantastisk film på många sätt. Trots den aktiva censuren var det väldigt vanligt att den tyska ambassaden i Stockholm reagerade på svensk censur och vad den tillät, tittar man i arkivet hittar man många telegram och brev till UD där tyskarna känner sig kränkta och markerar mot vad som tillåtits i antitysk väg.

[LJUDKLIPP *DIKTATORN*]

JENS: Apropå antityskt – hur var det nu? *Diktatorn* av Charlie Chaplin, var den någonsin förbjuden i Sverige under andra världskriget?

JOAKIM: Nu kommer det! Nej, det är en vanligt förekommande missuppfattning. Den var aldrig otillåten, den lämnades nämligen aldrig in för granskning överhuvudtaget. Man var ju ganska säker på att den inte skulle godkännas. Filmen visades dock rätt mycket i landet, inför så kallade slutna sällskap.

HÅKAN: Visningar som statens informationsbyrå, UD och byrån inte kunde stoppa. Om den ens ville stoppa dem.

JOAKIM: Exakt. Man kunde ju kringgå biografbyrån om man begränsade visningar till så kallade slutna sällskap. Och en rolig grej är att den första kopia av filmen som sändes till Sverige av blev beslagtagen vid en tysk bordning av fartyget. Otroligt dramatiskt faktiskt även om filmens öde i Sverige i censur och i biografbyråns ögon var ganska odramatisk.

JENS: Man undrar ju lite grann över de matrosar som beslagtogs den tittade på den eller hivade den över bord.

HÅKAN: Flottan var ju lite mindre partivänlig i Tyskland, sägs det i varje fall, och att det var där de lite mer kritiska ofta hade karriär. Men man ska aldrig säga aldrig.

JENS: Men, det lämnades givetvis in film för granskning också under Andra världskriget och den klipptes och censurerades. Till exempel i en känd film från 1943, *Casablanca*, klippte man bort en hel del "antitysk" och "anti-italiensk" dialog ur *Casablanca* och i samma film så klippte man bort en scen där polisen sparkar på vichyvatten-flaska. Vilket då antogs vara en dissning av den franska Vichyregimen.

HÅKAN: Det verkar ju vara ett korrekt antagande.

JENS: Från 1944 så var ju krigets utgång mer eller mindre helt självklar för de allra flesta och biografbyrån blev alltmer på sin vakt mot antisovjetiska saker på film. Sen var det ju vissa saker som varit känsliga även tidigare exempelvis koncentrationsläger. Det hade aldrig gått att visa tidigare men år 1945 då godkänner man faktiskt bilder helt utan ocensurerat från Buchenwald och Belsen.

[INTROMUSIKEN]

JOAKIM: Vi kan ju konstatera nu att ett förändrat världsläge givetvis är något som påverkar censurpolitik och gör det i princip i alla länder, även demokratiska sådana. Men hur har debatten egentligen sett ut under åren? Vi hade ju filmcensur under hundra år i Sverige.

Håkan: Åsikter och attityder har ju förändrats. Man tyckte och tänkte ju inte alltid likadant 1911 som, säg, 1968. Det är precis som med samhället i övrigt.

JOAKIM: Biografbyråns verksamhet, den var ju ständigt under diskussion, bland allmänheten, hos filmskapare och i pressens debattsidor. Än en gång, film var ju den enda konstformen som förhandsgranskades.

JENS: Det har ju också funnits det strömningar som ansett att de här reglerna var otidsenliga och föråldrade. Att filmen som medium nu hade uppnått sån mognad att filmcensuren skulle kunna avskaffas faktiskt. Men å andra sidan fanns det också de som snarare ansåg att censuren behövde skärpas, och då skulle den skärpas till att också ge möjlighet att censurera bort sådant som kunde framstå som "fördummande" och vara av "smaklös natur".

HÅKAN: Smakcensur med andra ord.

JENS: Precis men tack och lov det - här blev ju inte verklighet. Men det fanns alltså de som ville skärpa censuren. Man utredde också censurpolitiken många gånger men slog ofta fast att den inte kunde avskaffas. Man ansåg inte att tiden var mogen för det. En sak som hände dock var ju att man 1954 inrättade man det tidigare nämnda filmgranskningsrådet.

JOAKIM: Alltså de om vi pratade om tidigare som ville förbjuda *Halloween* till exempel?

JENS: Bland andra. Precis. 1969 tillsatte man en ny utredning och nu hände faktiskt nåt intressant. För den här utredningen föreslog att man skulle avskaffa censur för film riktad till vuxna. Man hänvisade bland annat till att det inte kunde bevisas att vuxna normala människor skulle ta mer skada av att se våld eller sexuella skildringar på film än de skulle göra av att ta del av motsvarande skildringar i andra sammanhang.

JOAKIM: Alltså på teatern eller i litteraturens värld till exempel?

JENS: Ja, precis.

HÅKAN: Det låter ju hyfsat progressivt i alla fall.

JENS: Ja, verkligen. Inom ramen för den här utredningen 1969 då knöt man kontakt med en forskningsgrupp på Svenska filminstitutet, och det här var en grupp som för övrigt leddes av en viss Harry Schein, och den här gruppen sade att man inte kunde bevisa att vuxna människor kunde ta skada av att se våld på film. Och OM de kunde göra det, alltså ta skada av det, funkade ändå inte filmcensur för att reducera de här skadorna. Och man menade också att de personer som var mest entusiastiska inför censur av film, de var i regel också personer som undvek obehagliga saker i verkligheten. Jag vet inte hur det förhåller sig med det men man hade ett svar på problemet. Då lanserade den här gruppen en idé om att filmer kanske skulle kunna varudeklarerars på förhand i stället för censur. Alltså att man skulle kunna sätta någon slags deklarerings på dem så att känsliga

människor skulle kunna undvika dem, lite som att man på åttio- och nittotalet hade varningstexter på LP-skivor som rap och hårdrocksplattor. Parental advisory. Och i slutbetänkandet från den här utredningen 1969 då förutspås det också att en av svårigheterna med framtida filmgranskning, det var att mediet förmodligen skulle kunna få en stor spridning utanför biograferna. Film skulle i framtiden rent av kunna distribueras i varuhus, kiosker eller kanske även i särskilda filmaffärer!

[INTROMUSIKEN]

SPEAKERRÖST: I nästa avsnitt pratar vi om masspsykosen som präglade debatten runt videons intåg i Sverige. Fanns det varulvar i Trelleborg under nittonhundrasjuttioalet? Det får ni veta när vi reder ut frågan tillsammans med gästen Martin Kristensson. Tillsammans med honom och med Gunnel Arrbäck kommer vi även prata om åttioalets videvåldsdebatt och tiden fram till censurens avskaffande.